

QARŞILIQLI TƏLƏBLƏRİN ƏVƏZLƏŞDİRİLMƏSİ

Əgər müəssisəni tərəfdaşı müəssisə üçün eyni zamanda həm malsatan (podradçı), həm də alıcıdırsa (sifarişçidirsa), onda elə bir vəziyyət yaranır ki, bu müəssisələr bir-birlərinə münasibətdə eyni zamanda həm kreditör, həm də borclu olurlar. Belə hallarda öhdəliklər qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 540-cı maddəsinə əsasən əgər iki şəxs arasında mövcud olan qarşılıqlı tələblərin icra müddəti çatmışsa, həmin tələblərə onların əvəzləşdirilməsi yolu ilə xitam verilə bilər.

Tələblərin əvəzləşdirilməsi tələblərdən birinin icra müddətinin hələ çatmadığı, lakin bu tələbə hüququ olan tərəfin əvəzləşdirməyə tərəfdar olduğu halda da mümkündür. Tələblərin əvəzləşdirilməsi bu barədə digər tərəfə məlumat verməklə həyata keçirilir, məlumat hər hansı şərtlə və ya müddətin müəyyənəndirilməsi ilə bağlı olduqda etibarsızdır.

Aşağıdakı hallarda öhdəliklərin əvəzləşdirilməsinə yol verilir.

1. tələblərin əvəzləşdirilməsi razılaşma yolu ilə əvvəlcədən istisna edilmişsə;
2. öhdəliyin predmetinə tutmanı yönəltmək olmazsa və ya öhdəliyin predmeti yaşayış vəsaitidirsə;
3. öhdəlik sağlamlığa vurulan zərərin əvəzinin ödənilməsinə nəzərdə tutursa;
4. digər tərəfin ərizəsi ilə tələbə iddia müddəti tətbiq edilməli olduqda və bu müddət keçdikdə;
5. alimentlərin tutulması ilə bağlı olduqda;
6. bu, Azərbaycan Respublikasının və yabəladıyyənin tələbidirsə; digər tərəfin qarşılıqlı əvəzləşdirmə tələbi hansı orqanın vəsaitindən ödənilməlidirsə, öhdəliyin də həmin orqanın xeyrinə icra edilməli olduğu hallar istisna təşkil edir.
7. Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Baxmayaraq ki, Mülki Məcəllə tələblərin əvəzləşdirilməsi üçün bir tərəfin digər tərəfə məlumat verməsini kifayət sayır, mübahisələrə yol verməmək üçün tərəflərin yazılı sənəd tərtib etməsi məqsəduyğundur. Belə sənəd kimi qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında akt, əvəzləşdirmə aparılması haqqında protokol, qarşılıqlı tələblərin bağlanması haqqında sənəd və s. tərtib edilə bilər. Bu cür əməliyyatları rəsmiləşdirmək üçün qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında akt daha geniş yayılmışdır. Bu sənədin təsdiq edilmiş forması yoxdur, bununla belə bu sənəd müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Bu aktda əvəzləşdirmədə iştirak edən şəxslər və həmçinin, əvəzləşdirilən öhdəliklərin yaranması üçün əsas olmuş sənədlər (müqavilə, hesab, qaima-faktura, vergi hesab-fakturası, ödəmə tapşırığı və s.) mütləq göstərilməlidir. Əvəzləşdirilən öhdəliyin məbləğinin tərkibində ƏDV varsa, o, mütləq ayrıca göstərilməlidir.

Misal A müəssisəsi 14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqaviləyə əsasən B müəssisəsinə 59.000 manat (o cümlədən ƏDV - 9.000 manat) dəyərində mal göndərmişdir. Malın B müəssisəsinə göndərilməsi aşağıdakı sənədlərlə rəsmiləşdirilmişdir:

- Qaima-faktura: 21.08.2016-cı il tarixli, AAA № 000052
- Elektron vergi hesab-fakturası: 24.08.2016-cı il tarixli, MMM № 000049

B müəssisəsi 09.08.2016-cı il tarixli, 10 sayılı müqavilə üzrə A müəssisəsi üçün marketing araşdırması aparmışdır. Yerinə yetirilmiş işin dəyəri 35.400 manat (o cümlədən ƏDV - 5.400

manat) təşkil edir. İş üzrə hesab 14.08.2016-cı il tarixində sifarişçiyə təqdim edilmişdir. Marketing araşdırmasının aparılması aşağıdakı sənədlərlə rəsmiləşdirilmişdir:

- İşlərin yerinə yetirilməsi barədə 18.09.2016-cı il tarixində imzalanmış akt.
- Elektron vergi hesab-fakturası: 18.09.2016-cı il tarixli, BBB№ 000034.

Hər iki müqavilədə hesablaşmaların aparılması üçün eyni şərt nəzərdə tutulmuşdur: ödəniş mal alıcıya təqdim edildikdən (işin yerinə yetirilməsi barədə akt imzalandıqdan) sonra 30 gün ərzində həyata keçirilir.

24.09.2016-cı il tarixində tərəflər Qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında akt imzalamışlar. Aktı aşağıdakılar göstərilir:

14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilənin icrası üzrə A müəssisəsi kreditör, B müəssisəsi isə borcludur. Bu müqavilə üzrə öhdəliyin məbləği 59.000 manat (o cümlədən ƏDV- 9.000 manat) təşkil edir. Öhdəliyin yaranmasına əsas: 21.08.2016-cı il tarixli, AAA seriyalı 000052 №-li qaima- faktura və 24.08.2016-cı il tarixli, MMM seriyalı № 000049 №-li elektron vergi hesab-fakturası.

09.08.2016-cı il tarixli, 10 sayılı müqavilənin icrası üzrə B müəssisəsi kreditör, A müəssisəsi isə borcludur. Bu müqavilə üzrə öhdəliyin məbləği 35.400 manat (o cümlədən ƏDV- 5.400 manat) təşkil edir. Öhdəliyin yaranmasına əsas: İşlərin yerinə yetirilməsi barədə 18.09.2016-cı il tarixində imzalanmış akt və 18.09.2016-cı il tarixli, BBB seriyalı 000034 №-li elektron vergi hesab-fakturası.

Tərəflər 35.400 manat məbləğində qarşılıqlı tələbləri əvəzləşdirmək yolu ilə ödəmək qərarına gəlmişlər.

Əvəzləşdirilən məbləğlərin tərkibində olan ƏDV məbləği (5.400 manat) qarşılıqlı olaraq tərəflərin ƏDV depozit hesabındakı sub-uçot hesablarına köçürüləcəkdir.

Bu akt imzalandıqdan sonra 09.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə A müəssisəsinin B müəssisəsinə olan 35.400 manat (o cümlədən ƏDV - 5.400 manat) məbləğində borcu tam ödənilmiş hesab edilir. 14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə B müəssisəsinin A müəssisəsinə olan 59.000 manat (o cümlədən ƏDV - 9.000 manat) məbləğində borcu isə 35.400 manat (o cümlədən ƏDV - 5.400 manat) məbləğində azaldılır.

24.10.2016 tarixində B müəssisəsi A müəssisəsinə qalan borcunu, yəni 23.600 manatı (o cümlədən ƏDV - 3.600 manat) A müəssisəsinə ödəmişdir.

Vergi qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq vergi ödəyicisi aldığı malların (işlərin, xidmətlərin) dəyərinin tərkibindəki ƏDV məbləğini bütcdə ilə əvəzləşdirə bilmək üçün digər şərtlərlə yanaşı həmçinin bu ƏDV məbləğini malsatana (podradçıya) nağdsız qaydada ödəməlidir. Qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında aktın imzalanma tarixi yerinə yetirilmiş işin dəyərinin ödənilməsi tarixi hesab olunur, akt özü isə ƏDV məbləğinin nağdsız ödənilməsi faktını təsdiq edən sənəddir (bu Vergilər Nazirliyinin 1 sentyabr 2003-cü il tarixli, 12/12-24/447-1092 sayılı məktubunda da göstərilir). Beləliklə, həm A müəssisəsi, həm də B müəssisəsi Qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında aktın imzalandığı tarixə həmin aktı göstərilən ƏDV məbləğini (5.400 min manat) bütcdə ilə əvəzləşdirə bilərlər. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, ƏDV məbləğini qarşılıqlı silmək olmaz. Vergi qanunvericiliyinin tələbinə əsasən A müəssisəsi qarşılıqlı əvəzləşdirilən borcun tərkibindəki ƏDV məbləğini B müəssisəsinin ƏDV depozit hesabındakı sub-uçot hesabına, B müəssisəsi isə öz növbəsində həmin məbləği A müəssisəsinin ƏDV depozit hesabındakı sub-uçot hesabına ödəməlidir.

Yuxarıda göstərilən əməliyyatlar A müəssisəsinin və B müəssisəsinin mühasibat uçotunda aşağıdakı yazılışlarla əks etdirilir:

A müəssisəsi

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit	Məbləğ, manat
21.08.2016			
B müəssisəsinə mal göndərilmişdir	62	46	59.000
Alıcıya göndərilmiş mal üzrə büdcəyə ƏDV hesablanmışdır	46	68(ƏDV)	9.000
18.09.2016			
B müəssisəsinin göstərdiyi marketinq araşdırmaları üzrə xidmət qəbul edilmişdir	26	60	30.000
Alınmış xidmətin dəyərini tərkibindəki ƏDV uçota alınmışdır	19	60	5.400
24.09.2016 q.			
Qarşılıqlı tələblər əvəzləndirilmişdir	60	62	30.000
Qarşılıqlı silinən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği öz ƏDV sub-uçot hesabından B müəssisəsinin ƏDV sub-uçot hesabına köçürülmüşdür	60	53-1	5.400
Alınmış xidmətin dəyərini tərkibindəki ƏDV büdcə ilə əvəzləndirilmişdir	68(ƏDV)	19	5.400
Silinən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği ƏDV depozit hesabında sub-uçot hesaba daxil olmuşdur	53-1	62	5.400
24.10.2016			
14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə son haqq-hesab kimi B müəssisəsindən pul daxil olmuşdur (ƏDV-siz məbləğ)	51	62	20.000
Ödənilən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği ƏDV depozit hesabında sub-uçot hesaba daxil olmuşdur	53-1	62	3.600

B müəssisəsi

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit	Məbləğ, manat
21.08.2016			
A müəssisəsindən mal daxil olmuşdur	41	60	50.000
Alınmış malın dəyərini tərkibindəki ƏDV uçota alınmışdır	19	60	9.000
18.09.2016			
Marketinq araşdırması üzrə xidmət A müəssisəsi tərəfindən qəbul edilmişdir	62	46	35.400
Alıcı tərəfindən qəbul edilmiş xidmət üzrə büdcəyə ödəniləcək ƏDV uçota alınmışdır	46	68(ƏDV)	5.400
24.09.2016			
Qarşılıqlı tələblər əvəzləndirilmişdir (ƏDV-siz məbləğ)	60	62	35.400
Qarşılıqlı silinən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği öz ƏDV sub-uçot hesabından A müəssisəsinin ƏDV sub-uçot hesabına köçürülmüşdür	60	53-1	5.400
Alınmış mallar üzrə ƏDV büdcə ilə əvəzləndirilmişdir (qismən)	68(ƏDV)	19	5.400
Qarşılıqlı silinən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği ƏDV sub-uçot hesabına daxil olmuşdur	53-1	62	5.400

24.10.2016			
14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə son haqq-hesab kimi A müəssisəsinə pul ödənilmişdir (ƏDV-siz məbləğ)	62	51	20.000
Ödənilən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği öz ƏDV sub-uçot hesabından A müəssisəsinin ƏDV sub-uçot hesabına köçürülmüşdür	62	53-1	3.600
Alınmış mallar üzrə ƏDV büdcə ilə əvəzləndirilmişdir (qalan hissə)	68(ƏDV)	19	3.600